

The role and the value of the higher education at the present stage of the society development

Роль та значення вищої освіти на сучасному етапі розвитку суспільства

Mykhailo Rusyn

Ключові слова:

вища освіта, суспільство, система, реформа, роль.

Key words:

higher education, society, system, reform, role.

Постановка проблеми. У розвитку людства протягом останніх тисячоліть виділяють поступову зміну трьох типів суспільства – сільськогосподарського, індустріального й інформаційного. Кожне з них характеризується специфічними багатшаровими освітньо-виховними системами, які обумовлені проблемами та потребами відповідного типу суспільства. Незалежно від типу суспільства, освіта завжди посідала чільне місце в його системі, виконувала важливі завдання, кількість і значення яких збільшувалось із кожним наступним типом суспільства.

Саме тому вищій освіті відведено одну із провідних ролей у розвитку суспільства та вирішенні його проблем. Вища освіта поступово перетворюється на глобальний базис для розвитку людства.

Стан дослідження проблеми. Питання ролі вищої освіти в сучасному суспільстві досліджували вітчизняні та закордонні вчені: В. Андрущенко, Б. Вульфсон, Б. Данилишин, С. Домбровська, М. Карпенко, М. Курко, С. Ніколаєнко, Л. Парфьонова, Д. Ткаченко, Е. Тоффлер, І. Фісенко та інші.

Проте стрімкий перехід від одного типу суспільства до іншого, невпинний розвиток інформаційних технологій, кризовий стан системи вищої освіти зумовлюють актуальність дослідження.

Метою статті є визначення ролі вищої освіти в сучасному постіндустріальному суспільстві на шляху до інформаційного суспільства.

Виклад основного матеріалу. Всесвітньою конференцією із проблем вищої освіти, яка відбулась у Парижі 5–9 жовтня 1998 р., головним завданням вищої освіти визначено її служіння людині та суспільству через:

- підготовку здобувачів освіти до активної соціальної позиції за допомогою різноманітних форм і методів навчання й виховання;
- забезпечення умов для розвитку особистості, яка не тільки практично оцінює ситуацію та легко адаптується до змін у суспільстві, а й наділена оригінальним мисленням, виробляє та втілює власні ідеї, проявляє ініціативу та визначає шляхи позитивних перетворень.

Саме від того, наскільки якісно виконує свої функції вища освіта, залежить стабільне функціонування держави, її безпека, незалежність і добробут.¹

Забезпечення становлення і розвитку правової держави висуває системі освіти підвищені вимоги з метою підготовки чисельної кількості фахівців у технічній, економічній і організаційній галузях управління. Будь-які зміни, що відбуваються в державі чи суспільстві, утворюють новий світогляд, а відповідальність за адаптацію суспільства до таких змін лежить на закладах освіти, що забезпечують підвищення інтелектуально-культурного рівня населення.

¹ Сисоєва С. Нариси з історії розвитку педагогічної думки / С. Сисоєва, І. Соколова. – К.: ЦУЛ, 2003. – С. 13.

У вітчизняній науковій думці немає єдиного підходу щодо значення вищої освіти в розвитку суспільства та держави.

Одна група вчених наділяє вищу освіту важливим значенням для суспільного та державного розвитку:

- О. Грішова встановлює залежність між рівнем вищої освіти та формуванням капіталу людини;²
- Д. Лук'яненко вважає, що від розвитку вищої освіти залежить конкурентоспроможність економіки держави;³
- Б. Данилишин стверджує, що сучасна економіка та зростання валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) залежить від рівня освіченості людства;⁴
- В. Сафонов ставить у залежність від рівня розвитку освіти національний добробут.⁵

Друга група науковців негативно сприймає активний розвиток вищої освіти:

- Б. Вульфсон вважає, що кількісне розширення освіти є непотрібним і шкідливим, оскільки відволікає фінансово-людські ресурси;⁶
- О. Кириченко вказує, що випускники вищих навчальних закладів тільки збільшують кількість безробітних, яким держава зобов'язана надавати соціальну допомогу.⁷

Значення вищої освіти в сучасному суспільстві визначається подвійною природою явища: з одного боку, вища освіта є соціальним інститутом, що виконує завдання із соціально-економічного розвитку суспільства (через передачу і трансформацію знань у соціальних відносинах), а з другого – суб'єктом ринкової економіки (вища освіта «продається» вищими навчальними закладами та «купується» здобувачами освіти).

Л.Г. Парфьонова зазначає, що вища освіта як дуалістичний інститут має за мету одержання прибутку через задоволення потреби особистості у професії (кваліфікації), а суспільства у кваліфікованих робітниках. Вища освіта та суспільство перебувають у постійному зв'язку. Суспільство через соціальне замовлення формує систему вищої освіти, а вища освіта формує сучасне суспільство шляхом:⁸

- відновлення наукового потенціалу – за допомогою передачі через вищий навчальний заклад накопиченого суспільством наукового потенціалу від покоління до покоління;
- суспільного відтворення – через відтворення робочої сили (надання особі кваліфікації в певній сфері), яка разом із засобами виробництва формує продуктивні сили суспільства;
- соціалізації індивіда – вища освіта дає суспільству особливий тип особистості, яка більшою мірою відчуває себе частиною суспільства, ніж особистість, яка не має вищої освіти;
- соціальної мобільності – вища освіта стимулює до отримання знань, спрямовує молодь до набуття професійних здібностей, виробляє бажання досягти успіху та високого соціального становища;
- соціального розвитку суспільства – вища освіта бере участь у соціально-економічних, політичних і духовних процесах, що впливають на розвиток суспільства. Наявність освіти впливає на покращення здоров'я, зменшення злочинності, підвищення соціальної активності та задоволення життям;⁹
- економічного розвитку суспільства. Інтелектуально-розвинене суспільство забезпечує стійке економічне зростання. Вища освіта є чинником розвитку вітчизняної економіки, її конкурентоспроможності та визначає життєвий рівень у державі.¹⁰

² Грішова О. Людський капітал : формування в системі освіти і професійної підготовки / О. Грішова. – К. : Знання, 2001. – 254 с.

³ Лук'яненко Д. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Л. Антонюк. – К. : Київський національний економічний університет, 2006. – Т. 2. – С. 209–268.

⁴ Данилишин Б. Інноваційна модель економічного розвитку : роль вищої освіти / Б. Данилишина, В. Куценко // Вісник Національної академії наук України. – 2005. – № 9. – С. 26–27.

⁵ Сафонова В. Інноваційний підхід до методології прогнозування розвитку вищої освіти / В. Сафонова // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 108.

⁶ Вульфсон Б. Стратегія розвитку образования на Западе на пороге 21 в. / Б. Вульфсон. – М. : Университет Российского инновационного образования, 1999. – С. 18–19.

⁷ Кириченко О. Ефективне фінансування вищої освіти – шлях до конкурентної економіки і відкритого суспільства / О. Кириченко, С. Лаптев, Ю. Неговська // Вища школа. – 2007. – № 4. – С. 23.

⁸ Парфьонова Л. Місце та роль системи вищої освіти у сучасному суспільстві / Л. Парфьонова // Економіка розвитку. – 2012. – № 3 (63). – С. 92–93.

⁹ Education at a Glance 2011 : OECD Indicators. – Paris : OECD Publishing, 2011. – P. 192–198.

¹⁰ Ніколаєнко С. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2005. – С. 5.

Оскільки розвиток сучасної цивілізації все більше схиляється до глобалізації та інформатизації, вища освіта не може уникати таких змін. Традиційну систему вищої освіти змінює система, що спрямовується на формування освіченої особистості, яка з легкістю пристосовується до умов навколишнього середовища, що постійно змінюються, приділяє увагу самоосвіті та вміє знаходити потрібне в потоці інформації.

Становлення інформаційного суспільства, що супроводжується інформаційною революцією та розвитком інформаційних технологій, призводить до значних соціально-економічних перетворень як у світовій цивілізації, так і в нашій державі. Україна визнає інформатизацію взаємодії суспільства та держави головним напрямом політики у сфері розповсюдження інформації та впровадження інформаційних технологій.¹¹

Головною ознакою інформаційного суспільства є трансформація інформації та знань у стратегічний ресурс. Становлення такого типу суспільства розглядають не лише як черговий етап технічного прогресу, для якого характерна перевага інформаційно-інтелектуальних технологій, а й як наступний етап зміни самої людини. Науковці, як-от М. Мунтян, аргументовано наголошують, що внаслідок постіндустріальної революції прямолінійна, економічна людина, метою якої є задоволення матеріальних потреб, змінюється на багатолінійну творчу людину, якій притаманна багата індивідуальність. Це новий тип особистості, якій надано змогу вибирати між найманою працею та приватним бізнесом, між різноманітними формами самопрояву і матеріальним добробутом.¹²

Процес інформатизації вищої освіти ґрунтується на таких базисах:

1. Побудова системи безперервного навчання, що забезпечить постійний розвиток особистості.
2. Формування загального інформаційно-освітнього середовища.
3. Активна інтеграція новітніх методів і засобів навчання, що базуються на інформаційно-комунікативних технологіях.
4. Поєднання методів традиційної та дистанційної (через комп'ютерні технології) освіти.
5. Надання освіти випереджувальної функції.¹³

У сучасних умовах конкурентоспроможність країни визначається не лише чинником наявних природних ресурсів, а й потужністю якісних людських ресурсів. Соціально-економічний рівень держави формується рівнем розвитку освіти, станом професійності людських ресурсів. Досвід розвинених країн світу доводить, що приріст 50% ВВП на душу населення забезпечується підвищенням продуктивності праці й освітньо-професійними якістьми населення. Найвищий рівень життя показують ті країни, де кожен другий працівник має вищу освіту.¹⁴

Водночас інформатизація вищої освіти стикається з такими перепонами, як обмежене фінансування через економічну кризу, низький рівень підготовки студентів, відсутність стабільного зв'язку між інноваційним розвитком і підготовкою кадрів, комерціалізація вузів і зниження престижу фахівців, відсутність гарантій отримання належної заробітної плати після здобуття вищої освіти тощо.

Для подолання вказаних загроз необхідно підтримувати зацікавленість усіх учасників освітнього процесу в потребі якісної підготовки кадрів і підвищенні престижу вузу. Для цього потрібно інтегрувати вищу освіту та науку для реалізації першочергових програм соціально-економічного розвитку суспільства, зокрема й інноваційних технологій. Вирішенню зазначеного завдання повинні сприяти засоби масової інформації, оскільки вони демонструють в Україні негативне, а подекуди нейтральне ставлення до освіти як соціального інституту.

Аналіз стану справ у галузі вищої освіти вказує на те, що далеко не всі гарантовані Конституцією України¹⁵ зобов'язання, взяті державою на себе, виконуються повною мірою. Дефіцитне фінансування за залишковим принципом стало причиною суттєвого зниження матеріально-технічного забезпечення діяльності та розвитку закладів освіти. Хоча досвід закордонних країн доводить, що економічна криза не завжди має наслідком

¹¹ Про інформацію : Закон України від 1 липня 2014 р. № 1556-VII. – Відомості Верховної Ради України. – 2014. – № 37–38. – Ст. 2004.

¹² Комарова О. Формування освітнього потенціалу суспільства : методологія, методика, практика / О. Комарова. – Кіровоград : Центрально-українське видавництво, 2011. – С. 80.

¹³ Ткаченко Д., Фісенко І. Наука і освіта в умовах інформаційного суспільства: історія та сучасність : [тематичний бібліогр. покажчик] / Д. Ткаченко, І. Фісенко. – Миколаїв : Миколаївський національний аграрний університет, 2009. – С. 6.

¹⁴ Данилишин Б. Інноваційна модель економічного розвитку : роль вищої освіти / Б. Данилишин, В. Куценко // Вісник Національної академії наук України. – 2005. – № 9. – С. 26.

¹⁵ Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 23 липня 1996 р. – 1996. – № 30. – Ст. 141.

згорання системи вищої освіти, обмеження її фінансування. Система органів виконавчої влади має надавати всебічної підтримки розвитку вищої освіти, що дасть можливість світі в умовах кризи виконати такі завдання:

- підготовка фахівців для відновлення економічного потенціалу із врахуванням технологічних, соціальних, інших інновацій;
- протистояння безробіттю молоді;
- збереження культурного, наукового й освітнього потенціалу держави.¹⁶

М. Карпенко зауважує, що для гарантування доступності, якості та безперервності освіти в умовах інформаційного суспільства необхідно:

- впровадити прозору й об'єктивну систему оцінювання знань, умінь і навичок здобувачів освіти, а також якості освітніх послуг;
- пришвидшити процес набуття автономності ВНЗ;
- впровадити програми економічного стимулювання та підтримки для здобуття вищої освіти;
- інтегрувати науковий і освітній простір;
- модернізувати інститути післядипломної та дистанційної освіти.¹⁷

Як свідчить світова практика, побудова нової системи вищої освіти є довгостроковим інноваційним проектом, замовником і виконавцем якого має стати саме держава. Водночас варто пам'ятати, що разом із відповідністю вимогам ринку, освіта має залишатися обов'язковим чинником існування та прогресивного розвитку етносу.¹⁸

Провідне місце держави в галузі вищої освіти визначається такими чинниками:

- переважанням державної та змішаної форми власності на засоби виробництва;
- об'ємним апаратом державного управління;
- обов'язком держави із забезпечення всіх складових національної безпеки – військової, демографічної, політичної, екологічної та економічної;
- довготривалим характером виробничих процесів (понад 10 років).¹⁹

Водночас державний апарат не приділяє значної уваги системі освіти, не повною мірою реалізуються національні доктрини та концепції в галузі освіти. Під час визначення підходів до регулювання системи вищої освіти варто брати до уваги, що вона:

- активно впливає на збереження та розвиток духовних і матеріальних надбань, а також моральних цінностей;
- забезпечує суспільство рушійною силою – фахівцями;
- реально впливаю на зміни соціальної структури;
- бере участь у формуванні політичного світогляду людей, виробляє основи участі в суспільній діяльності, закладає фундамент політико-правової культури.

Адміністративні методи реформування вищої освіти повинні скеровувати апарат державного управління до виконання базових завдань у принципових напрямках оновлення системи вищої освіти. Основними засадами такої діяльності можна назвати:

- зважання на вікові особливості сприйняття;
- акцентування на специфіці мислення молоді;
- врахування громадської позиції молоді й особливостей критичного мислення;
- доступність змісту навчальних курсів і ефективність його засвоєння здобувачами освіти;
- опору на науково-практичний досвід педагога та застосування останніх результатів наукових досліджень;
- можливість застосування набутих знань і вмінь у практичній діяльності.²⁰

¹⁶ Курко М. Роль вищої освіти в умовах становлення правової держави / М. Курко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 227.

¹⁷ Карпенко М. Модернізація вищої освіти як чинник розбудови суспільства знань в Україні / М. Карпенко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 62.

¹⁸ Сисоева С. Нариси з історії розвитку педагогічної думки / С. Сисоева, І. Соколова. – К.: ЦУЛ, 2003. – С. 46.

¹⁹ Курко М. Роль вищої освіти в умовах становлення правової держави / М. Курко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 226.

²⁰ Андрущенко В. Модернізація освіти: політика і практика / В. Андрущенко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 12–15.

Висновки. Із проведеного аналізу процесів оновлення системи вищої освіти можна дійти висновку, що вони тісно пов'язані із процесом переходу від індустріального типу суспільства до суспільства інформаційного.

Тому на сучасному етапі з метою прискорення та підвищення ефективності реформування системи вищої освіти із врахуванням кращого світового досвіду необхідно переглянути історію становлення вищої освіти в Україні та світі, узагальнити досвід передових країн Європи та світу щодо реформування вищої школи.

Значення вищої освіти в розвитку економічного потенціалу постійно зростає. Вона стає дедалі ефективнішим інвестиційним ресурсом і посідає значне місце у формуванні громадської та професійної особистості людини. Вища освіта забезпечує стабільність і конкурентоспроможність економіки держави через підготовку висококваліфікованих фахівців для кожної галузі.

Держава має забезпечити сприятливі політико-правові, соціально-економічні, технологічно-інфраструктурні умови для підвищення конкурентоспроможності вищої освіти України на фоні провідних країн світу.

С. Домбровська зазначає, що першочерговими завданнями в такому напрямі є професійний науково-аналітичний супровід прийняття управлінських рішень, проведення конкретних соціологічних досліджень і підбір реальних статистичних матеріалів.²¹

Анотація

У статті проаналізовано роль і значення вищої освіти в сучасному суспільстві. Визначено роль держави в підтримці вищої освіти. Визначено стратегічні завдання з реформування вищої освіти в умовах переходу до інформаційного суспільства.

Summary

The article analyses the role and the value of the higher education in modern society. It defines the role of the State in the support of the higher education. It defines the strategic objectives in the reformation of the higher education in conditions of transition to the information society.

Використана література:

1. Education at a Glance 2011 : OECD Indicators. – Paris : OECD Publishing, 2011. – 495 p.
2. Андрущенко В. Модернізація освіти : політика і практика / В. Андрущенко // Педагогіка і психологія. – 2002. – № 3. – С. 12–15.
3. Вульфсон Б. Стратегія розвитку образования на Западе на пороге 21 в. / Б. Вульфсон. – М. : Университет Российского инновационного образования, 1999. – 208 с.
4. Грішнова О. Людський капітал : формування в системі освіти і професійної підготовки / О. Грішнова О.А. – К. : Знання, 2001. – 254 с.
5. Данилишин Б. Інноваційна модель економічного розвитку : роль вищої освіти / Б. Данилишина, В. Куценко // Вісник Національної академії наук України. – 2005. – № 9. – С. 26–35.
6. Домбровська С. Вдосконалення вищої освіти України як одна із прерогатив держави / С. Домбровська // Державне будівництво. – 2011. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/DeBu_2011_1_12.pdf
7. Карпенко М. Модернізація вищої освіти як чинник розбудови суспільства знань в Україні / М. Карпенко // Стратегічні пріоритети. – 2006. – № 1. – С. 57–63.

²¹ Домбровська С. Вдосконалення вищої освіти України як одна з прерогатив держави / С. Домбровська // Державне будівництво. – 2011. – № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/DeBu_2011_1_12.pdf

8. Кириченко О. Ефективне фінансування вищої освіти – шлях до конкурентної економіки і відкритого суспільства / О. Кириченко, С. Лаптев, Ю. Неговська // Вища школа. – 2007. – № 4. – С. 23–34.
9. Комарова О. Формування освітнього потенціалу суспільства : методологія, методика, практика / О. Комарова. – Кіровоград : Центрально-українське видавництво, 2011. – 584 с.
10. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України від 23 липня 1996 р. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
11. Курко М. Роль вищої освіти в умовах становлення правової держави / М. Курко // Форум права. – 2010. – № 2. – С. 224–230.
12. Лук'яненко Д. Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку / Д. Лук'яненко, А. Поручник, Л. Антонюк. – К. : Київський національний економічний університет, 2006. – Т. 2. – 592 с.
13. Ніколаєнко С.. Вища освіта – джерело соціально-економічного і культурного розвитку суспільства / С. Ніколаєнко. – К. : Знання, 2005. – 319 с.
14. Парфьонова Л. Місце та роль системи вищої освіти у сучасному суспільстві / Л. Парфьонова // Економіка розвитку. – 2012. – № 3 (63). – С. 91–96.
15. Про інформацію : Закон України від 2 жовтня 1992 р. № 2657–XII. – Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 48. – Ст. 650.
16. Сафонова В. Інноваційний підхід до методології прогнозування розвитку вищої освіти / В. Сафонова // Вища освіта України. – 2004. – № 1. – С. 106–110.
17. Сисоєва С. Нариси з історії розвитку педагогічної думки / С. Сисоєва, І. Соколова. – К. : ЦУЛ, 2003. – 307 с.
18. Сисоєва С., Соколова І. Теорія і практика вищої освіти : [навч. посібник] / С. Сисоєва, І. Соколова. – 2016. – 338 с.
19. Ткаченко Д., Фісенко І. Наука і освіта в умовах інформаційного суспільства : історія та сучасність : [тематичний бібліогр. покажчик] / Д. Ткаченко, І. Фісенко. – Миколаїв : Миколаївський національний аграрний університет, 2009. – 80 с.

Михайло Русин,

здобувач кафедри цивільного та господарського права
юридичного факультету Національного університету біоресурсів і природокористування України